

61. ročník Fyzikální olympiády
v školskom roku 2019/2020
kategória D – domáce kolo
Texty úloh

Pozor: Oprava zadania úlohy 2 - Raketa

1. Rozbeh metra

Keď bol Jurko na návšteve v Prahe, obdivoval rýchlo sa rozbiehajúci vlak metra. Rozhodol sa, že využije svoj mobil a pomocou neho premeria rozbeh vlaku. Najprv potreboval vedieť, ako dlhý je jeden vozeň. Pomocou funkcie krokomer (pedometer) a GPS zistil, že na prejdienie vzdialenosti $s = 300$ m potreboval $N_1 = 430$ krokov. Na nástupišti metra počas zastávky vlaku zistil, že dĺžka jedného vozňa je $N_2 = 27,5$ kroku. Potom na mobile nastavil funkciu snímanie videa. Kameru namieril kolmo na začiatok prvého vozňa. V okamihu začiatku pohybu zapol videozáznam. Zaznamenal celý rozbeh vlaku s $n_v = 5$ vozňami.

Keď prišiel domov, pozrel si video a z časových údajov pri jednotlivých snímkach zistil časy prechodu koncov vozňov pred kamerou od okamihu začiatku rozbehu vlaku. Údaje si zapísal do tabuľky.

Vozeň n	začiatok	1	2	3	4	5
Čas t_n (s)	0,0	4,10	5,80	7,10	8,20	9,10

- V tabuľke pridajte ďalší riadok, v ktorom pre každý čas t_n doplňte priemernú rýchlosť v_{pn} , ktorou sa vlak pohyboval od začiatku pohybu do času t_n . Nakreslite graf v_{pn} ako funkciu času t_n . V grafe vyneste trendovú priamku a posúďte, o aký pohyb vlaku z hľadiska kinematiky ide.
- Z grafu určte priemerné zrýchlenie a pohybu počas rozbehu vlaku. Určte okamžitú rýchlosť v_n , ktorou prechádzal koniec n -tého vozňa okolo kamery. Výsledky doplňte do ďalšieho riadku tabuľky.

Určte rýchlosť v , ktorou vlak, keď opúšťal stanicu.

2. Raketa

Chlapci si urobili raketu a testovali ju za mestom, kde nemohli nikoho ohroziť. Pri lete rakety merali čas letu. **Po zapnutí motora raketa stúpala zvislo nahor po dobu $t_1 = 5,0$ s, kým sa motor nevypol.** Potom raketa ešte chvíľu stúpala a nakoniec dopadla na zem v čase $t_2 = 8,0$ s po vypnutí motorov.

Predpokladali, že účinkom motora raketa stúpala rovnomerne zrýchleným pohybom až do vypnutia motora.

a) Určte akú maximálnu rýchlosť v_0 dosiahla raketa počas stúpania a aké bolo priemerné zrýchlenie a rakety počas stúpania pri zapnutom motore.

b) Určte akú maximálnu výšku h_m raketa dosiahla.

Odpor vzduchu neuvažujte. Gravitačná konštanta $g = 9,8$ N/kg.

3. Zrážka guľôčok

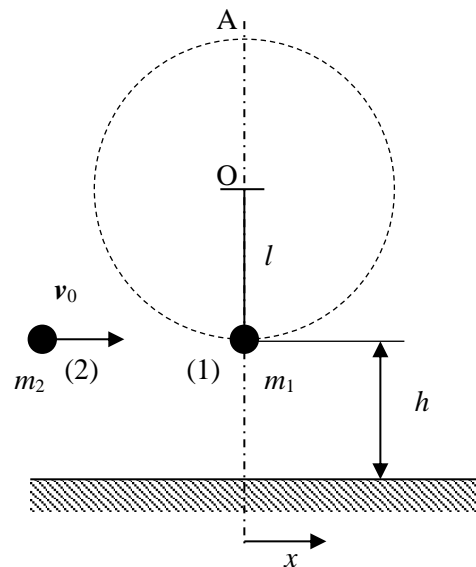
Na tenkom vlákne s dĺžkou $l = 200$ mm a pevnosťou $F_p = 3,0$ N je zavesená oceľová guľôčka (1) s hmotnosťou $m_1 = 50,0$ g vo výške $h = 12,0$ cm nad stolom. Do guľôčky (1) stredovo narazí vo vodorovnom smere oceľová guľôčka (2) s hmotnosťou $m_2 = 100$ g, obr. D-1. Zrážka guľôčok je dokonale pružná.

a) Určte minimálnu hodnotu v_{01} rýchlosti v_0 guľôčky (2), aby guľôčka (1) po zrážke prešla najvyšším bodom A svojej kružnicovej trajektórie.

b) Určte minimálnu hodnotu v_{02} rýchlosti v_0 guľôčky (2), aby sa vlákno po zrážke pretrhlo.

c) Určte súradnice x_1 a x_2 a časy t_1 a t_2 dopadu guľôčok na stôl, ak guľôčka (2) narazí do guľôčky (1) rýchlosťou v_{02} .

Vlákno považujte za neroztiahnuteľné.

Obr. D-1

4. Objemová hmotnosť piesku – experimentálna úloha

U sypkých materiálov, napr. v stavebníctve, sa používa veličina *objemová hmotnosť* definovaná ako hmotnosť materiálu delená jeho objemom. U kompaktného materiálu sa používa častejšie veličina *hustota*. Tak napr. suchý piesok má určitú objemovú hmotnosť a jednotlivé zrnká piesku majú určitú hustotu. V sypkom materiáli je časť objemu vyplnená vzduchom alebo u vlhkého navyše aj vodou.

Na experiment si obstarajte približne 1 kg suchého jemného piesku (napr. piesok do akvária). Možno použiť aj piesok z pieskoviska, ale najprv ho treba vyprať, zbaviť hrubých nečistôt a kamienkov a potom vysušiť. Pred meraním piesok preosejte hustým (kuchynským) sitom, aby sa z neho odstránili malé prachové častice, ktoré sitom prepadnú.

Úlohy:

- Navrhňte čo najpresnejšiu metódu na určenie objemovej hmotnosti suchého piesku a pomocou navrhnutej metódy určte objemovú hmotnosť ρ_1 vzorky suchého piesku.
- Navrhňte čo najpresnejšiu metódu na určenie priemernej hustoty zrniek piesku a pomocou navrhnutej metódy určte priemernú hustotu ρ_2 zrniek vzorky piesku.
- Piesok nasypťe do nádoby s vodou a potom obsah nádoby vylejte do sita. Nechajte vodu odkvapkať (približne 10 minút) a získate tak mokrý piesok. Navrhňte metódu na určenie objemovej hmotnosti mokrého piesku a pomocou tejto metódy určte objemovú hmotnosť ρ_3 mokrého piesku zo sita.
- Z výsledkov meraní určte akú časť p_1 (vyjadrenú v %) objemu zaberá vzduch v suchom piesku. Určte akú časť p_2 objemu zaberá voda v mokrom piesku.
- Meranie a výpočty urobte s dvomi alebo viacerými vzorkami piesku s rôznymi veľkosťami zrniek (jemnozrnným a hrubozrnným) a výsledky p_1 a p_2 porovnajte. Rozdiely vysvetlite.

Pozn.: Na získanie piesku s rôznou zrnitosťou možno použiť jemné sito.

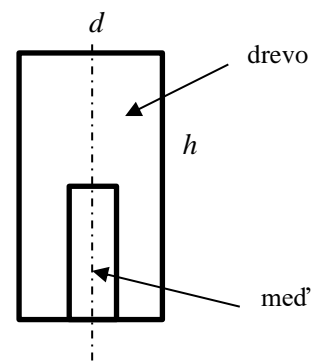
5. Valec vo vode

V homogénnom drevenom valci s hustotou $\rho_d = 700 \text{ kg}\cdot\text{m}^{-3}$, priemerom $d = 60 \text{ mm}$ a výškou $h = 80 \text{ mm}$ je vyvrtaná valcová dutina s výškou $h/2$, ktorej os je totožná s osou valca. Do dutiny je zasunutý medený valec s hustotou $\rho_m = 8,9 \times 10^3 \text{ kg}\cdot\text{m}^{-3}$ a hmotnosťou m_m , ktorý dutinu celkom vyplňuje, obr. D–2.

- Odvoďte vzťah pre hmotnosť m valca so záťažou (medeným valcom) pomocou veličín d , h , m_m , ρ_d , ρ_m .

Vo vysokej valcovej nádobe s vnútorným priemerom $D = 100 \text{ mm}$ je voda s hustotou $1,0 \times 10^3 \text{ kg}\cdot\text{m}^{-3}$, pričom výška vodného stĺpca $H > h$. Do vody v nádobe vložíme drevený valec so záťažou.

- Určte podmienku pre hmotnosť m_m medenej záťaže, aby valec so záťažou na hladine vody plával.
- Určte zmenu ΔH výšky hladiny vody v nádobe po vložení dreveného valca, ako funkciu hmotnosti m_m medenej záťaže.
- Určte zmeny ΔH_i pre dve hodnoty hmotnosti medeného valca $m_{m1} = 50 \text{ g}$ a $m_{m2} = 100 \text{ g}$.

Obr. D–2

6. Závažia na kladke

Na obr. D–3 je znázornená mechanická sústava, ktorá pozostáva z dvoch kladiek K1 a K2, jednej pevnej a druhej voľnej, vlákna a dvoch telies T1 a T2.

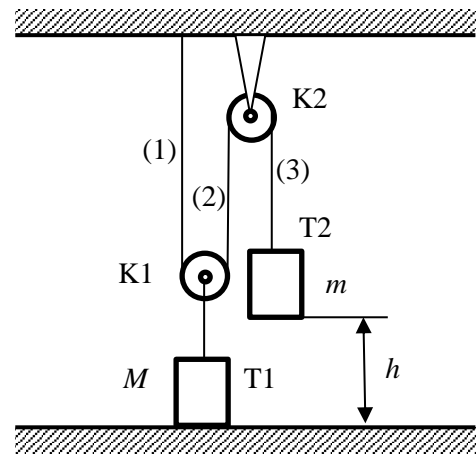
Na začiatku je teleso T1 s hmotnosťou $M = 1,0 \text{ kg}$ na podložke a teleso T2 s hmotnosťou m vo výške $h = 50 \text{ cm}$ nad podložkou, obr. D–3.

- Nakreslite obrázky jednotlivých kladiek K1, K2 a telies T1, T2 a znázornite v nich sily pôsobiace na jednotlivé kladky a telesá podľa obr. D–3, keď je sústava v pokoji. Uveďte, ako sa v takom prípade určia veľkosti jednotlivých síl.
- Určte maximálnu hodnotu m_1 hmotnosti telesa T2, pre ktorú zostáva sústava v pokoji. Pre hmotnosť $m \leq m_1$ určte veľkosti F_{k1} a F_{k2} síl, ktoré pôsobia na osi kladiek K1 a K2.

V ďalšom predpokladajte hmotnosť telesa T2 $m > m_1$. Na začiatku držíme teleso T2 vo výške h nad podložkou podľa obr. D–3 v pokoji. Po uvoľnení sa začne teleso T2 pohybovať smerom nadol.

- Určte rýchlosť v , ktorou teleso T2 dopadne na podložku, ako funkciu $f_1(m)$ hmotnosti m . Nakreslite graf tejto funkcie.
- Určte čas t , za ktorý teleso T2 klesne zo začiatočnej polohy na podložku, ako funkciu $f_2(m)$ hmotnosti m . Nakreslite graf tejto funkcie.

Hmotnosti kladiek a vlákna sú veľmi malé v porovnaní s hmotnosťami zavesených telies, ich hmotnosti a momenty zotrvačnosti kladiek neuvažujte. Trenie v sústave neuvažujte. Tiažové zrýchlenie $g = 9,8 \text{ m}\cdot\text{s}^{-2}$.

Obr. D–3

7. Planéty

Častým objektom astronomických pozorovaní je planéta Mars. V júli 2018 nastala „veľká opozícia“ Marsu, pri ktorej bola zdanlivá veľkosť Marsu na oblohe najväčšia. Najvýhodnejšie je pozorovanie v čase opozície (Mars je voči Zemi na opačnej strane od Slnka). Zdanlivá veľkosť Marsu počas opozície závisí od jeho vzdialenosti od Zeme. Zem i Mars obiehajú okolo Slnka približne v tej istej rovine po eliptických trajektóriách. Sprievodič aféliom A Zeme je od sprievodiča perihéliom P Marsu odchýlený približne o 70° . Zatiaľ čo trajektória Zeme má malú relatívnu excentricitu $e_Z = 0,0167$, relatívna excentricita trajektórie Marsu $e_M = 0,0934$ je podstatne väčšia. K maximálnemu priblíženiu Marsu k Zemi dochádza pri opozícii v čase prechodu Marsu perihéliom.

- Hlavná polos eliptickej trajektórie Zeme $a_Z = 149,6$ mil. km. Zmeraná doba obehu Zeme okolo Slnka $T_Z = 365,25$ d a obehu Marsu okolo Slnka $T_M = 686,96$ d. Určte hlavnú polos a_M trajektórie Marsu, vzdialenosť r_{AZ} afélie Zeme a vzdialenosť r_{PM} perihélie Marsu od Slnka. Určte minimálnu vzdialenosť Marsu od Zeme, ak by oba body A a P ležali na spoločnom sprievodiči.
- Priemer Marsu $d_M = 6\,805$ km. Určte uhlovú veľkosť φ Marsu pri pozorovaní zo Zeme v čase maximálneho priblíženia.
- Určte periódu T_o opakovania opozície Marsu. Určte periódu T_{vo} „veľkej opozície“ a určte rok, v ktorom sa očakáva nasledujúca „veľká opozícia“ Marsu, tzn. rok maximálneho priblíženia Marsu k Zemi.

Pozn.: Relatívna excentricita elipsy $e = f/a$, kde a je hlavná polos a f ohnisková vzdialenosť.

---

61. ročník Fyzikálnej olympiády – Úlohy domáceho kola kategórie D

Autori návrhov úloh:	Eubomír Konrád (1, 3, 5), Kamil Bystrický (2), Ivo Čáp (4, 6, 7)
Recenzia a úprava úloh a riešení:	Daniel Klivanec, Eubomír Mucha
Preklad textu úloh do maďarského jazyka:	Aba Teleki
Redakcia:	Ivo Čáp
Vydal:	Slovenská komisia fyzikálnej olympiády IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže, Bratislava 2020